

Niet alle daklozen zijn dakloos in Parijs

Het beeld van Parijs is onlosmakelijk verbonden met het beeld van de clochards. Een roman of bioscoopfilm over de stad is niet compleet als er niet ergens een clochard in figureert. En in het straatbeeld zijn ze net zo talrijk als de monumenten. De Parijzenaars hebben een zwak voor hun onbehuisden. Maar niet voor allemaal. Want niet elke dakloze is een dakloze.

LIA VAN DOORN

Parijs telt tien- tot vijftienduizend mensen zonder vaste woon- en verblijfplaats. Deze Sans Domicile Fixe, kortweg SDF, bevinden zich vooral in de binnenstad. In de banlieue zijn er relatief minder. De stad kampt met een groot tekort aan opvangplaatsen voor daklozen. Er is hooguit opvang voor 4500 personen. Daarmee heeft nog niet de helft onderdak. De overigen slapen noodgedwongen buiten, in de beschutting van portieken, bij de warmeluchtroosters en onder bruggen. Met name in de wintertijd wijken er velen uit naar de metrogangen. In de winter van 1991 werden er op een willekeurige avond in de metro 1125 daklozen geteld. Een deel van deze SDF zondert zich af in de verlaten onderaardse krochten: de ongebruikte metrogangen, de brandgangen en de riolenstelsels. Degenen die zich daar verschansen, zijn meestal een bepaald type daklozen: de

solisten, die meestal niet goed aanspreekbaar zijn, die in een slechte lichamelijke en geestelijke conditie verkeren, vervuild zijn en zich al dan niet vergezellen van een fles goedkope wijn. Dat zijn degenen die de Fransen beschouwen als de echte clochards: 'the most broken ones'. De mensen die al zo ver heen zijn dat het hun niet meer deert om ondergronds te gaan, ver verwijderd van het gewone leven. In de onderaardse gangen dringt geen daglicht door. Het is er donker of tl-verlicht. De seizoenswisselingen dringen er ook niet meer door. Het is er doorlopend koud of juist heet bij de verwarmingsbuizen. In de verlaten gangen raken de clochards steeds verder vervreemd van de buitenwereld. Ze vereenzamen, raken hun dag-en-nachtritme kwijt en verliezen er hun laatste beetje zelfvertrouwen en realiteitsbesef.

Metro

Af en toe worden de Franse krantenlezers opgeschrikt door berichten van overleden clochards die in de metrogangen worden gevonden. Dan richt de publieke verantwoording zich op de directie van de RATP: het semi-geprivatiseerde Franse vervoersbedrijf dat de metro's, bussen en treinen beheert. De RATP worstelt al jaren met dit probleem. Ze had er lange tijd geen afdoend antwoord op. De RATP sluit weliswaar de metrogangen na middernacht af, maar ze kan de clochards er niet van weerhouden om overdag in de metro af te dalen, zich in de verlaten gangen terug te trekken, zich daar 's nachts te laten insluiten en te leven van voedselresten in de afvalbakken. De RATP had reeds vele jaren ordebewakers in dienst die tijdens hun dagelijkse rondes door de gangen daklozen opspoorden en met harde hand verjaagden, richting bovengrondse uitgangen. De ordebewakers hadden daarvoor ook juridische mogelijkheden in handen, want tot begin jaren negentig was landlopen en bedelen bij de wet verboden. De aanpak werkte echter nauwelijks. Het aantal daklozen in de metro nam niet af. De weggestuurde daklozen bleven terugkomen en er kwamen nieuwe bij. De RATP ging op zoek naar efficiëntere methoden. Ze experimenteerde met andere manieren om het voor daklozen onaantrekkelijk te maken in de onderaardse gangen: door banken en vuilnisbakken weg te halen; door 's nachts luid de muziek te laten klinken; door de airconditioning anders af te stellen waar-

door er koude wind of juist hete lucht door de gangen waaide; door de tl-verlichting gedurende de nacht aan of juist uit te laten. Het weghalen van de zitbanken leidde tot klachten van het publiek. En het verwijderen van vuilnisbakken veroorzaakte meer afval op de grond. Maar de maatregelen hadden nauwelijks invloed op de clochards. Die waren inmiddels zo vertrouwd geraakt met ontberingen dat het door de RATP veroorzaakte ongerief geen vat op hen had.

Landlopen

Begin jaren negentig kwamen er in Frankrijk veranderingen in het beleid voor daklozen. De harde aanpak werd verruild voor een humanere benadering. Landlopen werd uit het strafrecht geschrapt. En bedelen werd niet meer strafbaar gesteld, zolang het maar niet agressief gebeurde – wat ook verklaart waarom de Franse bedelaars zo'n lijdzame indruk maken: op de grond zittend en stil voor zich uitkijkend, met een beker of een omgekeerde pet voor zich. Net als in Nederland werden de Franse daklozeninstellingen – onder invloed van de politiek-bestuurlijke nadruk op maatschappelijke reïntegratie – zo gereorganiseerd dat ze beter in staat waren om daklozen om te vormen tot wonende en werkende burgers. Ze ontwikkelden een gevarieerder aanbod van individuele hulpverlening, woonbegeleiding, arbeidstoeleiding en nazorg voor daklozen. En de instellingen gingen ook meer samenwerken. In die periode zocht de RATP contact met enkele Parijse instellingen voor daklozenopvang. In Parijs bestaat het hulpverleningsaanbod van oudsher voor een belangrijk deel uit 'services itinérants': bemoeizorg. Omdat er relatief weinig opvangplaatsen zijn, zijn de medewerkers van de daklozeninstellingen gewend om erop uit te trekken, om daklozen op te sporen en hen te motiveren om hulp te accepteren. Zulke *outreach services* beschikken in de regel over busjes waarmee de meest

kwetsbare of zieke daklozen naar een opvanginstelling kunnen worden gebracht. De RATP besloot om haar teams van ordebewakers naar die werkwijze om te vormen. Ze handhaafde de outreachende aanpak, maar veranderde de attitude: de bewakers maakten hun degelijke rondes, spoorden daklozen op en spraken hen aan. Maar ze werden nu met respect behandeld. Ze werden met 'meneer' en 'u' aangesproken. En de bewakers trokken tijd uit om hen te leren kennen, om langzaam hun vertrouwen te winnen en hen over te halen om naar een opvangvoorziening te gaan. En er stonden bestelbussen klaar om hen daar dan à la minute naartoe te brengen. Deze cultuuromslag bij de RATP vond niet zonder slag of stoot plaats. De ordebewakers die deze nieuwe aanpak niet konden appreciëren, werden overgeplaatst naar andere beveiligingsfuncties. Momenteel beschikt de RATP over vijf *outreach teams* die 24 uur per dag actief zijn. Ze worden bemand door circa zestig medewerkers die in ploegendiensten werken. De nachtploegen gaan met zaklantaarns de gangen in en nemen kannen koffie, broodjes en sigaretten mee om het contact leggen te vergemakkelijken.

Bus

De humanere aanpak bleek ook effectiever te zijn. Op de oude manier, met de straffe aanpak, verliet ongeveer 60 procent van de aangesproken clochards de metro. Nu, met de nieuwe aanpak, is ongeveer 80 procent bereid om de metro te verlaten, en de betreffende personen gaan vrijwel allemaal in de RATP-bus naar de opvang voor daklozen. Nu de instellingen sinds de jaren negentig beter georganiseerd zijn – de oude massale slaapzalen die gehorig en onveilig waren, zijn nu grotendeels omgevormd naar kleinschaliger opvang met meer persoonlijke aandacht en hulpverleningstrajecten voor de bewoners – zijn clochards ook vaker geneigd om daar te blijven. Terwijl er tijdens een telling in 1991 nog ruim

1000 daklozen waren in de metrogangen, was dat aantal op de peildatum in de winter van 2004 gedaald naar 300. Vorig jaar transporteerden de RATP-medewerkers in totaal ruim 35.000 daklozen uit de metrogangen naar de opvangvoorzieningen. De schaarste aan opvangplaatsen blijft een probleem: de RATP heeft een nieuw project gestart waarbij ze – in samenwerking met het stadsbestuur – geld beschikbaar stelt voor het openen van nieuwe opvanginstellingen. Daarbij is het meegenomen dat de socialistische burgemeester van Parijs, Bertrand Delanoë, veel interesse aan de dag legt voor het daklozenvraagstuk. De Parijse instellingen, waaronder de RATP, tonen veel compassie met 'hun' clochards. Maar die compassie strekt zich niet uit naar andere categorieën, zoals bedelende zigeuners of ontheemde illegalen. Ook notoire harddrugsverslaafden, die eveneens vaak rondzwerven in een deplorabele toestand verkeren, worden uitdrukkelijk niet als daklozen aangemerkt. Dat zijn geen clochards! Zodra de *outreach teams* van de RATP drugsgebruikers of dealers in het vizier krijgen, melden ze dat aan de politie en die treedt vervolgens hard op.

Lia van Doorn is verbonden aan het NIZW en is tijdelijk werkzaam bij het Institut National D'Etudes Démographiques (INED) in Parijs.